

KÜLTÜR EVRENSEL MİDİR?

Prof. Dr. Nermin ERDENTUĞ

Antropoloji (insanbilim) nin ilk faraziyelerinden biri, insanların hayat tarzlarının doğurduğu sonuçlardan oluşan "kültür" lerin temelde aynı olduğu görüşü idi. E.B. Tylor ve Herbert Spencer gibi ilk antropologlarca kültürlerin, genel hatlarında, evrensel olduğu teorisi geliştirilmiştir¹. Bu görüş insan nevinin her yerde ruhi açıdan birlik gösterdiği teorisinden kaynaklanmıştı. O halde farklı kültürlerin kurumlarında görülen benzerlikler, bütün insanların benzer kapasitelere sahip oluşları sebebine bağlanmalı idi. Bu konuya ilk dikkati çeken Wissler olmuştur. O kültürün evrensel bir temele dayandığı görüşünün biyolojik açıdan yorumunu yaptı ve buna "kültür taşıdığı" dedi². İnsanların ortak olarak sahip oldukları şeyin kalıtım (genetik) yolu ile miras olarak kazanıldığını düşünerek bunu makul gördü. Ona göre kültürü yaratan insanlar bu yaratmayı kendiliğinden ve hatta istekleri dışında olarak protoplazmalarındaki bir dürtü (drive) sebebi ile yapıyorlardı³.

Bazı kültür benzerlikleri (uniformity) bütün insanların karşılaştıkları durumlardaki benzerliklerden doğmuşlardır. Meselâ; çocukların bakımı açısından bazı aile tipleri veya bir güven duygusunu elde etmek için bazı inanç sistemleri gibi. Fakat bunu kabul etmek de miras olarak kazanılan dürtüleri, benzersizlikler içinde düşünmek imkansızdır. Bu, kültür için, bir kalıtım mekanizmasını gerektirir ki, bu asla keşfedilmemiştir.

Tylor insan için, "alet yapan bir hayvandır" demiştir. Çünkü insanın fizik tipi kollarının ve ellerinin uzaması onun "aletler" dedi-

1 Melville J. Herskovits *Cultural Anthropology*. Alfred A. Knopf, Newyork 1955, s. 111.

2 "Culture scheme" karşılığıdır.

3 C. Wissler *Man and Culture*. Newyork 1923, s. 74.

ğimiz şeyleri keşfetmesine imkân vermiştir. İnsan "konuşan hayvandır" çünkü anatomik ve sinir yapıları onun konuşmasına mümkün kılmıştır⁴.

Kültürün bazı yönlerinin evrensel oluşunu dikkate alan en başarılı girişim Malinowski'nin eserinde görülür. Bu bilgin, eserinde, kültür cevaplarının her birinin insanların temel ihtiyaçlarını tatmin ettiği iddiasını ileri sürer⁵. Buna göre temel insani ihtiyaçlar insanların bazı kültür faaliyetlerini doğurur. Bunlardan da doğan diğer bir seri ihtiyaçlar (derived needs), insanlarda kültürün diğer bir yönünü oluşturan yetenekler, beceriler ve güçlerin doğmasını sağlar. Bu ikinci derece ihtiyaçlardan ise bir seri "kültür zaruretleri" (cultural imperatives) doğar ki bunlar bir kültürün kurumlarına biçim verir ve bizim "kültür yönleri" (aspects of culture) dediğimiz geniş bölümleri meydana getirir⁶. Malinowski kültürü esas olarak bir "vasıta cihazı" diye tarif eder. İnsan bu vasıta ile ihtiyaçlarının tatmini esnasında çevresinde karşılaştığı özel müşahhas durumlarla daha iyi başedebilecek bir duruma gelir.

Herskovits'e göre, geniş açıdan bakıldığında, kültürün, insanın biyolojik ihtiyaçlarından hiç de az olmayan ruhi ihtiyaçlarını da cevaplandırdığından şüphe edilemez. Murdock, kültürün yaratılmasında impulse (heyecan) faktörünü reddeder. Herskovits, kültürün ihatalı incelenmesinin güç bir sorun olduğunu, buna cevap vermek için kültürün temel gelişmesine ilişkin temel noktalarının ağırlığını ölçmek gerektiğini, bu konuda ise hiçbir bilgimiz olmadığını ileri sürer. Kişilerin bazı davranışlarının temelinde biyolojik özellikler vardır. Bunlar, kültürü biçimlendirir. Öte yandan cevaplandırılması gereken fiziki vasat (habitat) ihtiyaçları da vardır.

Kısacası kültür, insanın hem biyo-psikolojik yapısının özelliği sebebiyle hem de fiziki vasatının ihtiyaçlarını cevaplandırmak ihtiyacı ile halledilmesi istenen problemlerini halleder. İnsanlar bunu kurumlar kurarak yapar ki, bu kurumları bir toplumdaki diğerine o kadar geniş ölçüde geçirir ki bu durum sadece insan kültürünü

⁴ Herskovits, a.g.e. s. 113.

⁵ B.A. Malinowski, *Scientific Theory of Culture and Other Essays*, Chapel Hill, N.C., 1944, s. 92.

⁶ Herskovits, a.g.e. s. 111.

karakterize eden "temel evrensellik" den doğan, çok çeşitli "halletme biçimleri" mânâsını taşır. Kültür, insan tecrübesi açısından evrensel dir. Bununla beraber onun her yerel veya bölgesel görünümü tektir.

İnsanın kültürü yaratan bir canlı olarak yegane bir organizma olduğu kavramı, kültürün evrensel olduğunu ve bunun tüm insanların bir vasfı olduğunu ifade eden bir kavramdır. Bütün kültürler, en azından, objektif olarak gözden geçirildiğinde, sınırlı miktarda "kültür yönleri" (aspects of culture) ne sahiptirler ki, ancak incelemek açısından kültürler sözkonusu yönlere bölünebilirler. Burada kültürün evrensel olduğu kavramlı insani tecrübenin bütün bölümlerini içine alan bir genişliği ifade eder⁷. Evvela bütün insan toplulukları teknolojik cihazlara sahiptirler. Bu cihazlarla hayatlarını devam ettirmek ve günlük faaliyetlerini yapmak için gerekli vasıfları kendi tabii çevrelerinden söküp çıkarırlar. Böylece meydana getirmiş oldukları şeylerin dağıtımında bazı tarzlara sahiptirler ki bu "ekonomik sistem" dir. Kültürlerin hepsi aile kurumuna veya çeşitli türde daha geniş akrabalık yapılarına ve keza, kan bağlarından farklı şeylere dayalı cemiyetlere resmi bir mânâ verirler. Bu toplulukların hiçbiri anarşi içinde olmayıp bazı politik kontrol türlerini devam ettirirler. Hepsinin bir hayat felsefesi vardır ki bu onların "dini sistemlerini" oluşturur⁸.

Kültürler, dans, şarkı ve masallarıyla estetik açıdan tatmin eden plastik ve grafik sanat şekilleri ile fikirleri nakleden dile, ve hayatlarına mânâ ve amaç veren müeyyideler ve amaçlar sistemine sahiptirler. İşte, kültürün bu yönleri bir bütün olarak kültürün vasıfları olduğu gibi bütün insan gruplarının da vasfıdır. Ancak kendi hayat tarzından farklı olan bir hayat tarzına mensup insanlarla ve hatta kendi ülkesinin diğer bir bölgesinde yaşayan bir grup ile temasa gelmiş bir kimse, iki görenek topluluğunun ayrıntılarda hiçbir suretle, birbirinin aynı olmadıklarını görür. Bu sebeptendir ki her kültürün, kendi halkının geçmişte ve halihazırdaki özel tecrübelerinin sonucu olarak kazanmış olduğu ve her gelenek topluluğunun o toplumun geçmişteki hayatının somutlaşmış biçimi olarak dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Bu halde bir kültür, geçmişini dikkate alınmadan yani

7 Herskovits, a.g.e., s. 307.

8 Herskovits, a.g.e., s. 307.

tarihi kaynaklar, diğer hayat biçimleriyle karşılaştırmalar, arkeolojik belgeler gibi her türlü vasıtayı kullanarak, o kültürün temelini ve gelişmesini incelemeyi amaçlamaz.

Sonuç olarak, kültürün evrenselliği insani varlığın bir vasfıdır⁹. Kùltürler nerede incelenmiş olursa olsun onun bir serisi yönere bölünmesi de doğrudur. Öte yandan iki kültürün eşit olduğu hiçbir suretle ispat edilemez. Bu olgunun gözlemlenmesi zaman buuduna çevrildiğinde, her kültürün kendine has bir gelişme izlediği anlaşılır. Bu halde kültürde "evrensellik" bir topluluğun özel tecrübelerinin kendi görenekleri topluluğuna has özel biçimlerde ifade edildiği çerçeveyi sağlar.

Buna göre evrensel bir kültür yaratılabilir mi? Yaratılır görüşünü ileri sürenlerin kültürbiliminin ciddiyetinden ve bulgularından haberi olsaydı, kültürün bir insan vasfı açısından evrensel olduğunu, yoksa, her kültürün ait olduğu toplumun uzun bir tarihi geçmişinin ve tecrübelerinin "sonuç ürünleri" olduğuna ve nihayet her kültürün kendine has bir kültür kimliğine sahip olduğuna göre, evrensel bir kültür tipinin yaratılamayacağını bileceklerdi.

Nitekim bugün, modernleşmekte olan geri kalmış toplulukların (nüfusun çoğunluğunun geleneğe dayalı köy topluluklarının oluşturduğu toplumlarda) modern bilimi, teknolojiyi ve sosyal kurumları (modern kültürü) almalarıyla birlikte, milli karakterlerini de korumakta başarılı olmalarına rağmen, alınan yeniliklerin, alıcı toplumların dünya görüşlerine, insan ilişkilerine, idare ve siyaset anlayış vs. lerine değişmelet getirdiği bilimsel bir gerçektir. Ayrıca modern teknolojinin manevi değerlerle uyumsuzluğundan kaynaklanan sorunlar asla her toplulukta aynı türden ve aynı ölçüde değildir. Bunu, yüzyıl kadar önce, çağdaşlaşma ile kültürlerinin birbirleriyle kuvvetli bir bütünlük meydana getirmiş olduğu ve belli bir bütünlüşmeye ulaştığını gördüğümüz Avrupa topluluklarında bile gözlemek mümkündür¹⁰. Bu halde bize göre, çağdaşlaşmanın temelini oluşturan teknolojinin manevi değerlerle uyumsuzluğunun, batı dünyası için bile sorun haline gelmiş olması ve geliştirmekte olan ülkelerin çağdaşlaşma ça-

9 Henskovits, a.g.e., s. 308.

10 Erol Gungör, *Kültür Değişimi ve Milliyetçilik*, Tercüme Devlet Yay. S. 51 s. 19 Ankara 1980.

malarındaki sorunların, her ülkeye göre çeşitlilik göstermesi, dünya toplulukları arasında evrensel bir kültür yaratılmayacağını destekleyen, somut örnekler olarak değerlendirilmelidir. Teknolojinin milletlerarası ortak özellikleri olduğu düşünülse bile.

Öte yandan modernleşmek için vaktiyle Ziya Gökalp'in, bugün de Erol Güngör'ün dediği gibi, mutlaka hıristiyan ve avrupalı olmak gerekmez. Zaten antropologlara göre, herhangi bir milletin, bir başka millete ait kültürünün olduğu gibi aktarılması ve benimsenmesi imkânsızdır. Antropologlar kadar sosyal psikolog Erol Güngör'ün de açıkladığı üzere, "tarih bir milletin hayatıdır". Diğer bir deyişle, hayat içinde karşılaşılan ve büyük ölçüde başkalarınınkinden farklı olan şartların ve bu şartlara yapılan tepkilerin hikayesidir. Kültür ise, bu tepkilerden doğan inanç, norm ve davranış özellikleridir. Her milletin tarih ve kültürü, o millete mahsus olduğuna göre, her milletin modern teknolojiyi benimseme ve kullanma tarzında kendine mahsus olacağı tabiidir¹¹. Erdentuğ'un kültür bilimi esaslarına göre yapmış olduğu tahlilde gösterdiği üzere, bu gerçeği görmüş olan büyük Ata'nın Türk milletinin çağdaşlaşmasında kültürümüzün çağdaşlaşma ile bütünleşmesini sağlayacak bilimsel nitelikte "Atatürk İlkeleri"ni koymuştur¹². Çağdaşlaşacağız ve hatta çağdaş toplumların üstünde bir seviyeye ulaşacağız. Ancak, batı bilim teknolojisi ve sosyal kurumlarını kendi kültür yapımızla ve kültür kimliğimizle -milli değerlerimizle- bütünleştirme gayretinde olacağız. Millet olarak, zaten bu gayretimizde önemli ölçüde başarılı sayılmaz mıyız?

BİBLİYOGRAFYA

Beals, Ralph L. and Hoijer Harry. *An Introduction to Anthropology.* The Macmillan Co. Newyork 1973.

Erdentuğ, Nermin; "Atatürk İnkılapları (Devrimleri)nin Kültürel Antropoloji Açısından Analizi". Türkiye'de Çağdaşlaşma Eğitim ve Kültür Münasebetleri. Kültür Bakanlığı Yay No: 13, Ankara, 1980.

¹¹ Erol Güngör, a.g.e., s. 20.

¹² Nermin Erdentuğ "Atatürk İnkılapları (Devrimleri) nin Kültürel Antropoloji Açısından Analizi." *Türkiye'de Çağdaşlaşma Eğitim ve Kültür Münasebetleri.* Kültür Bakanlığı Yay. No: 13, Ankara 1980.

Güngör, Erol: *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Töre Devlet Yay. No: 51, Ankara, 1980.

Herskovits, Melville J: *Cultural Antropology*. Alfred Knopf, Newyork, 1955.

Keesing, Belix M.: *Cultural Antropology*. Holt Rinehart and Winston, London, 1958.

Malinowski, B: *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*. Chapel Hill, N.C., 1944.

Wissler, C: *Man and Culture*, Newyork, 1923.